

Валентина Новосьолова – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна.

Коло наукових інтересів: педагогіка, теорія і методика навчання, українська мова, теорія і практика шкільного підручникотворення.

 ribusya@ukr.net

 <https://orcid.org/0000-0003-2987-7888>

УДК 371.016:811.161.2

<https://doi.org/10.32405/2411-1317-2026-2-194-204>

Подано до редакції: 24.03.2026

Прийнято після рецензування: 14.04.2026

Затверджено до друку: 11.05.2026

Опубліковано: 29.05.2026

НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В БАЗОВІЙ ШКОЛІ: КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ І МЕТОДИЧНІ МОЖЛИВОСТІ

Анотація. Статтю присвячено актуальній проблемі висвітлення компетентісного потенціалу курсу української мови на предметно-базовому етапі базової середньої освіти. Доцільність розвідки обґрунтована й мотивована потребою увиразнення питань теорії й практики навчання української мови в закладах загальної середньої освіти на засадах компетентісного підходу, зокрема роботи з формування й розвитку в здобувачів освіти визначених Державним стандартом базової середньої освіти ключових компетентностей і наскрізних умінь. Обґрунтовано актуальність проблеми, виокремлено нерозв'язані її аспекти. Акцентовано увагу на важливості спрямування зусиль на подальше системне оновлення шкільної освіти з увагою до безпрецедентних обставин навчання українських учнів в умовах воєнного стану.

Надано методичні рекомендації для роботи з розвитку ключових компетентностей у середній ланці освіти на етапі базового предметного навчання. Актуалізовано комплексні компетентісні завдання для ефективної роботи на уроках української мови в 7–9-х класах й дидактичні можливості їх, наведено приклади урізноманітнення такої роботи. Підкреслено роль учителя-словесника як організатора педагогічної взаємодії, що моделює життєві ситуації для формування активної позиції, самостійності, ініціативності учнів. Наголошено на необхідності створення умов для розвитку пошукової активності, дослідницьких умінь і міжгалузевої інтеграції знань із метою підготовки здобувачів освіти до викликів дорослого життя. Зазначено, що уроки української мови мають істотний потенціал для всебічного розвитку учнів, формування в них усіх визначених Державним стандартом базової середньої освіти ключових компетентностей і наскрізних умінь.

Ключові слова: загальна середня освіта; ключові компетентності; уроки української мови; учні 7–9-х класів.

Вступ. Стрімкі соціально-економічні та політичні зміни сучасного світу вимагають від здобувачів освіти нових умінь для подолання складних викликів і ризиків, формування стійкості, засвоєння суспільного досвіду, активної соціалізації та громадянської відповідальності. Розроблення і впровадження сучасних освітніх стандартів надали імпульсу модернізації освітнього процесу. Попри те, що повномасштабна російсько-українська війна та інші зовнішні чинники внесли корективи в реалізацію реформи «Нова українська школа», педагогічна

спільнота має зосередити зусилля на подальшому оновленні змісту й форм шкільної освіти з урахуванням безпрецедентних умов навчання дітей під час війни.

Постановка проблеми. Із початком докорінного реформування освіти в Україні головним орієнтиром навчального процесу стало формування ключових компетентностей здобувачів освіти та здатності застосовувати знання для розв'язання завдань у різних сферах життя. Інтеграція знань, умінь, цінностей та ставлень із урахуванням наскрізних умінь вибудовує цілісну освітню модель, орієнтовану на досягнення конкретних результатів.

Цей процес охоплює всі рівні організації освітньої діяльності – від розроблення відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти модельних і навчальних програм до оцінювання сформованості компетентностей у школярів.

Ключові компетентності й наскрізні вміння, закладені в Державному стандарті базової середньої освіти (Кабінет Міністрів України, 2020), базуються на найкращих європейських практиках і спрямовані на формування особистісного потенціалу здобувачів освіти для їхньої подальшої самореалізації. У документі визначено мету, принципи та зміст освіти в базовій школі, вимоги до результатів навчання й орієнтири їхнього оцінювання.

Особливо важливо забезпечити досягнення школярами результатів у форматі 11 ключових компетентностей: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість і фінансова грамотність.

Для всіх ключових компетентностей визначено наскрізні вміння, окреслені в Державному стандарті й у Рекомендаціях Європейського парламенту та Ради ЄС. До них належать: читання з розумінням, висловлення власної думки усно й письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, уміння конструктивно керувати емоціями, оцінювання ризиків, розв'язування проблем, здатність співпрацювати з іншими людьми.

Наскрізні вміння стосуються кожної з визначених ключових компетентностей. Здобувачі освіти потребують системного застосування сформованих наскрізних умінь у різних життєвих повсякденних ситуаціях, щоб ці вміння стали стійкими навичками. Формування наскрізних умінь є основою будь-якої модельної чи навчальної програми (створеної на ґрунті модельної).

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми. Розвиток компетентнісно орієнтованої освіти активно обговорюється як у вітчизняному, так і в міжнародному науково-освітньому просторі. Провідні міжнародні організації (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Рада Європи, Організація економічного співробітництва та розвитку, Міжнародний департамент стандартів та ін.) досліджують питання впровадження компетентнісного підходу як сучасного освітнього орієнтира та пропонують інструменти для досягнення нової якості навчання. Теоретичні основи цього підходу представлено в працях зарубіжних учених Р. Бадера, Д. Мертенса, Б. Оскарсона, А. Шелтена.

В Україні формування компетентнісної моделі освіти визначено стратегічним пріоритетом шкільної реформи. Реалії та перспективи її впровадження, суть компетентнісного підходу, особливості формування і практичної реалізації окреслено в дослідженнях відомих українських дидактів і лінгводидактів (Н. Бібік, Н. Бондаренко, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Омельчук, О. Пометун, Л. Попова, О. Савченко та ін.).

Як свідчить аналіз наукових студій, дослідники розглядають окремі аспекти проблеми, зокрема формування на уроках української мови таких ключових компетентностей: культурної (Бондаренко, 2019), математичної (Горошкіна, 2020), інформаційно-цифрової та екологічної (Дика & Розінкевич, 2023).

Практичні рекомендації для реалізації компетентнісного підходу на етапі адаптаційного циклу (5–6-й класи) розміщено на освітніх онлайн-платформах, методичних порталах, персональних сайтах учителів.

Проте в процесі освітнього поступу, пов'язаного зі швидкими термінами впровадження реформ, адаптацією освіти до умов інноваційного прогресу суспільства й поточних викликів і вимог виникає низка нових питань, які потребують невідкладного розв'язання. Зокрема, важливо зосередити увагу на практикоорієнтованих розвідках, присвячених формуванню ключових компетентностей і наскрізних умінь у базовій середній школі на предметно-базовому етапі навчання (7–9-й класи). Саме цей період є визначальним для здобуття повної загальної середньої освіти, закладання основи навчання впродовж життя та підготовки учнів до усвідомленого вибору майбутньої професії.

Мета дослідження полягає в розкритті потенціалу формування й розвитку ключових компетентностей у процесі навчання української мови на предметно-базовому етапі (7–9-й класи) базової середньої освіти.

Завдання дослідження:

- окреслити шляхи формування у здобувачів освіти всіх ключових компетентностей та наскрізних умінь, визначених Державним стандартом базової середньої освіти;
- запропонувати форми, методи, прийоми та засоби роботи, актуалізувати комплексні компетентнісні завдання і дидактичні можливості їхнього використання, навести приклади урізноманітнення такої роботи на уроках української мови в 7–9-х класах.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс методів емпіричного й теоретичного рівнів, зокрема:

- емпіричні методи – спостереження за навчальним процесом, спілкування з педагогами з метою вивчення практики впровадження компетентнісного підходу та особливостей формування ключових компетентностей у здобувачів освіти на предметно-базовому етапі базової середньої школи;
- робота з джерельною базою – критичний аналіз нормативних документів (державних стандартів, наказів Міністерства освіти і науки України), наукових статей і методичних рекомендацій;
- теоретичні методи – системний аналіз, синтез, індукція, дедукція та узагальнення, що забезпечили цілісне розуміння досліджуваної проблеми.

Дослідження ґрунтувалося на фактах, отриманих у процесі емпіричних спостережень і аналітичної роботи.

Результати та обговорення. Реалізація змісту навчання передбачає втілення в практику освітнього процесу визначеного кола компетентностей, знань, умінь, навичок, що досягається шляхом використання навчальних програм, підручників, застосування ефективних для кожного етапу уроку методів, прийомів і засобів навчання. Зміст кожного розділу курсу української мови на предметно-базовому етапі має бути побудований так, щоб забезпечити цілісне сприймання матеріалу на основі актуалізації вже здобутих знань і досвіду учнів. Оскільки в Державному стандарті визначено групи базових знань, то і роботу над кожним розділом курсу необхідно структурувати відповідно, а саме за групами: «Комунікація», «Інформація», «Мовні засоби», «Текст».

Водночас необхідно забезпечити досягнення очікуваних результатів навчання, що охоплюють чотири групи обов'язкових результатів:

- 1) взаємодія з іншими особами в усній формі, сприймання і використання інформації для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях;
- 2) сприймання, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів (зокрема художніх текстах, медіатекстах) та використання її для збагачення власного досвіду;

3) висловлення думок, почуттів і ставлень, письмова взаємодія з іншими особами, зокрема інтерпретація літературних творів українських і зарубіжних письменників; взаємодія з іншими особами в цифровому середовищі, дотримання норм літературної мови;

4) дослідження індивідуального мовлення, використання мови для власної мовної творчості, спостереження за мовними та літературними явищами, їх аналіз.

Розподіл навчальних годин за темами й розділами, а також вибір форм і методів навчання педагог визначає самостійно, ґрунтуючись на принципі академічної свободи.

Процес досягнення очікуваних результатів, створення можливостей для поліпшення результативності й навчального поступу потребують постійної уваги вчителя-словесника. Цей процес є системним і всеосяжним. У ньому скоординованими зусиллями педагогів і здобувачів освіти створюється фундамент для подальшого вибору учнями профілю навчання, впевненого й усвідомленого самовизначення з майбутньою професією, що є основою перспективних життєвих успіхів і професійних здобутків.

Моделюючи навчальні ситуації, добираючи тексти й медіатексти різних жанрів та стилів, організовуючи дискусії, проєктну діяльність чи дослідження мовних явищ, учитель має спрямовувати роботу на розвиток життєво важливих компетентностей. Саме їхня сформованість забезпечує успішну самореалізацію особистості в сучасному світі.

Дидактична ефективність такої роботи залежить від ретельної її підготовки та координування роботи на уроці з боку педагога. Учитель має виступати в ролі організатора педагогічної взаємодії зі здобувачами освіти, спрямованої на створення таких ситуацій, які дають змогу кожному учневі зайняти позицію активного суб'єкта діяльності, уможливають прояви самостійності, ініціативності, пошуку нових способів, засобів і прийомів досягнення очікуваних результатів, бажання ділитися ідеями з іншими, обстоювати свої погляди, застосовувати ідеї на практиці.

Такий підхід якнайкраще сприятиме розвитку ключових компетентностей школярів. Адже вони не зводяться лише до предметних знань, умінь і навичок, чи навіть до загальних мисленневих операцій, а є конкретними життєвими уміннями, необхідними людині будь-якої професії.

Природно виникає запитання: Чи можна на практиці охопити, скоординувати й реалізувати такий обшир завдань? За допомогою яких методів і прийомів їх засвоювати? Розглянемо конкретні форми роботи, приклади комплексних завдань, спрямованих на формування ключових компетентностей з увагою до наскрізних умінь на уроках української мови в 7–9-х класах, які, на нашу думку, будуть корисними учителям української мови.

У будь-якій сфері життєдіяльності ключова компетентність *вміння вільного володіння державною мовою* є надважливою. Кожен громадянин України зобов'язаний володіти державною мовою адже вона є основним засобом комунікації, сприяє соціальній згуртованості, допомагає глибше усвідомлювати національні традиції та менталітет, відкриває доступ до професійних можливостей і забезпечує реалізацію прав людини в державі. Ця ключова компетентність передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття в процесі мовленнєвої діяльності, аргументовано обстоювати свою позицію, пояснювати факти, використовуючи всі види мовленнєвої діяльності.

Мотивування учнів до удосконалення власної мовленнєвої вправності, вибору стратегії спілкування викликає у них стійкий пізнавальний інтерес до мовленнєвих явищ, мовних закономірностей, пунктуаційних норм, знань із синтаксису української мови. Тому на кожному уроці важливо залучати здобувачів освіти до практичного застосування здобутих знань, до роботи з інформацією в реальних мовленнєвих ситуаціях.

Оскільки основою ефективного спілкування є взаєморозуміння між співрозмовниками, що досягається через активне слухання, чітке висловлення думок, прояв емпатії, поваги до співрозмовника та його поглядів, а також використання як вербальних, так і невербальних засобів комунікації, велика увага приділяється усній та письмовій взаємодії (перша і третя

групи обов'язкових результатів навчання), у межах якої учні матимуть можливість продемонструвати вивчені мовні поняття.

На нашу думку, ключова компетентність *вміння вільного володіння державною мовою*, як і всі інші ключові компетентності, ефективно розвивається впродовж роботи з текстами або медіатекстами, проблематика яких є близькою й цікавою учням підліткового віку. Текст є основою для аналізу, інтерпретації, опанування необхідних знань і вмінь, розгортання усних і писемних форм діяльності, організації групової роботи

Під час діалогу, дискусії в класі, мікродискусії в групі, обговорень у парі тощо можна будувати роботу навколо прочитаних або прослуханих текстів чи медіатекстів. Наприклад, у процесі вивчення синтаксису складного речення можна запропонувати учням ознайомитися з таким текстом: *«У ці страшні для України дні війна триває на усіх фронтах – і у кожного з нас своя зброя! Можливо, хтось помилково вважає, що війна – не час для пісень. Але часто саме пісні вели в бій, допомагали впоратися з емоціями в найскрутніші часи та підіймали бойовий дух. А українці – одна із найспівочіших націй у світі, тож не дивно, що наші виконавці не лише пішли боронити Україну зі зброєю у руках, а й отримали новий поштовх до творчості (із газети «Волинські новини», 13 листопада 2023 р.)»* і відповіді на запитання й виконати завдання:

- Висловіть міркування, чи слово може стати зброєю під час війни.
- Обґрунтуйте власну думку, чи може пісня бути способом долання страху й тримання життєвої рівноваги. Використайте в діалозі складнопідрядні речення мети.
- Які пісні допомагали вам і вашим рідним підтримати одне одного?
- Зважаючи на власний досвід пережитих реалій війни, візьміть участь в обговоренні свого бачення питання, чому внутрішні переживання часто перетворюються в авторські пісенні шедеври.
- Здійсніть артпроект «Пісня живе в її звучанні». Продумайте, як ви представите життя пісні. Можна зафіксувати відеозапис пісні в родинному колі, з друзями. Результати вашої роботи оприлюдніть. Створіть допис рекламного змісту. Пам'ятайте про чотири правила рекламного допису: привернути увагу – зацікавити – викликати бажання – спонукати до дії. Доповніть допис світлинами або відео. Перегляньте роботи ваших однокласників і однокласниць.

Упровадження проєктів передбачає дослідницьку діяльність учнів, сприяє розвитку аналітичних і творчих навичок, формує здатність працювати в команді. Розв'язування завдань у малих групах дає змогу залучити до участі всіх її учасників і виробити навички усної взаємодії, яка може реалізуватися в парній та груповій роботі, у класній дискусії.

Важливим елементом є моделювання тем для спілкування в парах, наприклад: *«Пригадайте й поділіться досвідом, коли і як вам вдалося викликати в близьких людей емоції радості, запропонувавши прослухати пісню»; «Чому колективні музичні переживання сприяють зміцненню зв'язку між людьми, створюють атмосферу єднання та взаєморозуміння?»; «Чому пісні, музика мають унікальну здатність викликати спогади?»*. Такі завдання допомагають розвивати комунікативні вміння учнів, адже в процесі діалогічного мовлення навчаються усвідомлювати власні й чужі прагнення, емоції і переживання. Водночас формується вміння конструктивно керувати емоціями та налаштовуватися на позитивну комунікацію. У такий спосіб учні впроваджуватимуть мовний матеріал у життєво необхідний контекст. Грамотне усне й писемне мовлення як складники ключової компетентності *«вільне володіння державною мовою»* є інструментом продуктивного освітнього процесу.

Ключову компетентність *«здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами»* доцільно розвивати в комплексі з *інформаційно-комунікаційною* та компетентністю *«навчання впродовж життя»*. Для цього можна запропонувати учням роботу з текстом: *«Часто здається, що ми зі старшим поколінням говоримо різними мовами. Коли вони не розуміють, що то за клята «сториз» і кого ви там «свайпаєте» у «Tinder». Ми вирішили – досить! Тепер ми щотижня робитимемо незрозумілі слова – про-*

стими. Сьогодні пояснюємо, що таке «лол», «мем», «меседж», «месенджер», «пост». Покажіть словник своїм батькам, бабусям і дідусям. Ми відповідальні за цифрову грамотність наших рідних» (<https://www.unian.ua/curiosities/10796318>) і виконання таких завдань:

- Розкажіть, чи траплялися у вас подібні ситуації з рідними через вживання подібних слів? Як вдалося порозумітися?
- Доберіть якомога більше українських відповідників слова «меседж» (від англ. *message*). Які з дібраних слів ви найчастіше вживаєте в побутових ситуаціях, а які – у рекламі, в медіа? Свою думку обґрунтуйте.
- Поясніть, чому текст, відео, емодзі, ілюстрацію можна вважати меседжем. Які повідомлення ви любите надсилати, а які мрієте отримувати? Дослідіть, які види речень за своєю структурою ви використовуєте в усних повідомленнях. А в письмових?
- Які невербальні форми передавання повідомлень (жестові, мімічні) ви використовуєте? У яких ситуаціях мовлення вони є необхідними, а в яких – недоречними?
- Обговоріть, чи вимагає листування в месенджері обов'язкового дотримання мовних правил. Які утруднення у вас виникають?
- Чому помилки в уживанні розділових знаків можуть бути наслідком непорозумінь у писемному спілкуванні? Як ви ставитеся до дописувачів, які неграмотно або неуважно пишуть вам повідомлення?
- Перегляньте власні повідомлення в листуванні з рідними, простежте дотримання в них граматичних норм спілкування. Виправте з допомогою редагувальної функції смартфона власні пунктуаційні помилки. Обґрунтуйте необхідність дотримання правил пунктуації у писемному мовленні будь-якого формату.
- Підготуйте пам'ятку для користувачів соціальних мереж: «Впливайте в соцмережах на аудиторію словом, але пам'ятайте, що помилки в текстах відвертають увагу й ріжуть око».

Таким чином, опосередковане спілкування передбачає залучення учнів до письмової практики за допомогою цифрових пристроїв і в онлайн-режимі. Це формує звичку критично взаємодіяти з медійними текстами, які оточують сучасних школярів, та сприяє розвитку комунікативних, інформаційних і мовних умінь.

Інноваційність як ключова компетентність на уроках української мови уможливілює реалізацію нових ідей учнів, розвиває креативність, гнучкість, здатність використовувати новітні технології для підвищення якості освітнього процесу, розширює можливості навчання, сприяє формуванню звичок, необхідних для успішної адаптації в глобальному світі. Під час такої діяльності школярі набувають досвіду аналізу й візуалізації інформації, користуються віртуальними ресурсами для пізнання та занурення в нові контексти.

Наприклад, після роботи з текстом «У недалекому минулому людина могла достатньо легко опинитися в уявному світі віртуальної реальності, захоплено читаючи художню книжку, переглядаючи кінофільми чи картини або слухаючи музику. Проте в усіх цих випадках активність людини обмежувалася пасивною роллю читача, глядача або слухача, адже в неї не було можливості стати самостійною дійовою особою. Віртуальна реальність надає можливості... (за І. Гуровою)» учні працюють над завершенням останнього речення, міркують, яких істотних змін зазнало спілкування з родичами, друзями, незнайомими людьми з появою мережі Інтернет як основної форми організаційної міжособистісної взаємодії. Можна запропонувати обговорення в малих групах низки запитань:

- Як часто ви віртуально здійснювали відвідування того місця, що зацікавило вас після перегляду фільму чи після прочитання книжки, посту в соцмережах? Поділіться досвідом, як цифрові технології відкривають нові можливості, дають змогу зануритися в атмосферу нових місць чи пам'яток.
- Як ви гадаєте, чи комунікація в середовищі соціальних мереж передбачає формування спеціальних мовленнєвих навичок? Яких саме?

- Що таке *нетикет*?
- Чим відрізняється мовленнєва поведінка в реальному житті від поведінки у віртуальному світі?

На нашу думку, залучення здобувачів освіти до постійного спілкування, зокрема у віртуальному просторі, сприяє розвитку критичного мислення та емоційного інтелекту, допомагає адаптуватися до сучасних викликів комунікації.

Визначати потрібну чи надлишкову інформацію, аналізувати викладені в тексті проблеми із залученням власного життєвого досвіду, набувати досвіду побудови висловлювання та вміння презентувати себе в різний спосіб, організувати дискусію, на наш погляд, спонукають учнів такі завдання:

- Перегляньте відео за покликанням: https://www.tiktok.com/@juliya_dirmi/video/7305730041646681349 та ознайомтеся з текстом: <https://starylev.com.ua/blogs/10-prychyn-chomu-nash-mozok-hoche-chytaty>. Визначте, на яку аудиторію розраховано виступ і чи достатньо переконливими є аргументи спікерки? Обговоріть з однокласниками, як батьки можуть впливати на розвиток дитини за допомогою читання. Підготуйте для обговорення аргументи про важливість і користь процесу читання. Проаналізуйте, у чому збігаються ваші міркування з поглядами однокласників.

- Уявіть ситуацію: ви братимете участь у конференції міжнародного просвітницького проєкту. Пригадайте, що ви вже знаєте про публічні виступи і, зокрема, про такий жанр усного мовлення, як промова. Підготуйте промову на одну з тем: «Чому читання важливе у будь-якому віці?», «Долучитися до читання – і складно, і просто».

- Визначте та занотуйте мікротеми свого виступу, складіть план. Напишіть власну промову. Перевірте за словником наголошування слів, щодо яких сумніваєтеся. Зробіть аудіозапис виступу і розмістіть його на онлайнівій дошці. Прослухайте аудіозаписи інших промов.

- Прокоментуйте у спільному чаті класу ті виступи, які справили найсильніше враження. У процесі таких форм роботи учні набувають досвіду підготовки публічного виступу перед аудиторією, удосконалюють навички писемного й усного мовлення, сприймання на слух медіатексту, вчать використовувати вивчені мовні поняття на практиці та аналізувати мовлення інших осіб. Застосування інтерактивної дошки, мобільних додатків підвищує інтелектуальну активність і посилює розвиток стратегічного мислення.

Важливе значення у формуванні *громадянських та соціальних компетентностей*, пов'язаних з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей, має така форма роботи, як дискусія. Наприклад, у процесі виконання завдання: «Поміркуйте, чи доводилося вам або вашим близьким ставити запитання: «*Чи вибираю я, ким і яким мені бути?*», «*Чи я такий/така, як інші?*», «*Чи подобається мені дорослішати?*» обговоріть з учнями різні варіанти відповідей, поставте уточнювальні запитання, щоб подивитися на ситуацію з іншого боку. Залучіть до дискусії друзів чи родичів». Також важливо для учнів підкреслити, що будь-яка відповідь має право на існування, адже в дискусії немає «правильних» чи «неправильних» поглядів. Завершальним етапом кожної дискусії мають бути підсумовування, формулювання висновків та оцінка набутого досвіду.

Математичну ключову компетентність, у поєднанні з *екологічною*, можна розвивати завдяки комплексній роботі з почутою / прочитаною чи дібраною самостійно інформацією, яка має спонукати учнів до її критичного аналізу, виокремлення проблеми, пошуку шляхів її розв'язання, обговорення, встановлення асоціативних і причинно-наслідкових зв'язків між фактами, розрізнення тверджень та суджень, висунення припущень, розвитку творчого мислення, зіставлення нової інформації з реаліями власного життєвого досвіду. Творчій продуктивній роботі й практичній підготовці до активної життєдіяльності в постійно змінному соціальному середовищі сприятимуть такі завдання:

• Які асоціації викликає у вас вислів «Нове життя – старим речам»? Підготуйте постер, у якому візуалізуйте ідею, мету й інструкцію використання після надання будь-якої вибраної речі «другого життя». Порахуйте орієнтовну суму заощадження. Представте ваше напрацювання перед аудиторією класу. Для виконання завдання ознайомтеся зі статтею «Як подарувати друге життя непотрібним речам: ідеї» за покликанням: <https://cutt.ly/EYncfN1>. Поміркуйте й обговоріть у групі, чи можна цю статтю вважати: цілісним текстом (суцільний текст, поділений на абзаци), перерваним (текст, що містить таблиці, переліки, рубрики, покликання на інші тексти), змішаним.

• Де у вислові «Смітити не можна переробляти» варто, на вашу думку, поставити кому? Чи може одна людина вплинути на ситуацію, окреслену реченням із неправильно поставленою комою? Спільно обговоріть свої міркування.

Системна робота над такими завданнями формує дослідницькі вміння школярів, розвиває спостережливість, уміння орієнтуватися в інформаційних потоках і мотивує до пошуку нових можливостей (Новосолова, 2023).

Сформована *культурна компетентність* допоможе здобувачам освіти найефективніше та найповніше реалізувати творчі здібності й переконання, розвинути мистецький смак. Невичерпні можливості для формування соціальних і емоційних навичок учнів, їхніх поглядів і стосунків, розвитку толерантності й емпатії містять тексти / медіатексти відповідної проблематики. Учні вчать розуміти, як створюється медіатекст і як його інтерпретувати, аналізувати, розуміти, порівнювати з іншими текстами. Наприклад, можна запропонувати учням переглянути медіатекст «Гра долі. Тарас бентежний» із серії «Живописна Україна» за покликанням <https://www.youtube.com/watch?v=NWhICDjQWBE> та прочитати наведений текст і виконати завдання за його змістом:

- Які емоції викликав медіатекст? Поділіться в парі враженнями від прочитаного тексту.
- Розкажіть, як розкрилися творчі здібності Тараса Шевченка.
- У яких видах мистецтва Шевченко реалізував себе як творча особистість?
- Що спільного мають емоції юного Шевченка з емоціями багатьох підлітків, які змушені в умовах війни перебувати за межами рідної землі? Яких зусиль необхідно докласти, щоб Україна не була і для них «втраченим раєм»?

(Текст) «Шевченко покинув Україну, коли йому було всього чотирнадцять. У повісті «Княжна» він скаже: я запам'ятав мою рідну землю «такою, якою бачив у дитинстві: прекрасною, грандіозною...». Україна для нього – це і розкішна природа, і високі могили як декорації тієї героїчної драми, що її розігрувала тут сама історія, і чудесні народні пісні... Попри своє сирітське дитинство, попри кріпосне, зрештою, попри все темне, що було в його житті, Україна назавжди залишиться для Шевченка втраченим раєм.

Він збирав народні перекази, легенди, пісні, змальовував кургани й урочища, пам'ятки архітектури... І все побачене, почуте, пережите сформувало в нього напрочуд тонке й глибоке розуміння того, що таке наша рідна Україна.

«Від берегів тихого Дону до крем'янистих берегів швидкоплинного Дністра, – писав він, – одна й та сама земля, одна мова, один побут, одне обличчя народу, навіть пісні одні й ті самі. Наче одної матері діти». І це: «Ті, хто бачив бодай раз нашу країну, кажуть, що хотіли б жити й померти на її чудесних просторах. Що ж тоді казати нам, її дітям, котрі повинні любити свою найпрекраснішу матір і пишатися нею». У цьому – весь Шевченко» (Леонід Ушкалов).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Формування ключових компетентностей учнів 7–9-х класів на уроках української мови є актуальною методичною проблемою, зумовленою соціальними викликами сучасності, вимогами Державного стандарту базової середньої освіти та змістом чинних модельних програм. Сформованість ключових компетентностей забезпечує успішну самореалізацію особистості, здатність адаптуватися до змін і продуктивно діяти в умовах сучасного світу.

Уроки української мови мають істотний потенціал для всебічного розвитку школярів, оскільки сприяють формуванню всіх визначених Державним стандартом ключових компетентностей і наскрізних умінь.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробленні практичних підходів до використання цифрових технологій у процесі формування ключових компетентностей здобувачів освіти, а також у створенні методичних моделей інтеграції інноваційних форм навчальної діяльності в освітній процес.

Використані джерела

- Бондаренко, Н. (2019а). Компетентнізація шкільної освіти: українська версія. У *Science and society. Proceedings of the 13th International conference (July 19, 2019)* (с. 124–135). Hamilton, Canada: Accent Graphics Communications & Publishing. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716810/>
- Бондаренко, Н. (2019b). Формування культурної компетентності як ключової на уроках української мови. *Молодь і ринок*, 8 (175), 94–99. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.179415>
- Голуб, Н. (2023). Компетентнісно орієнтована методика навчання української мови в закладах загальної середньої освіти (бар'єри і механізми впровадження). *Мовна особистість в освітньому просторі* (с. 66–78). Національний університет "Острозька академія". <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725738/1>
- Горошкіна, О. (2020). Підручник української мови як інструмент формування математичної компетентності учнів, У *Проблеми сучасного підручника* (збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції) (с. 173–175). Педагогічна думка. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738898/1/PSP_tezy_2023-1-173-175.pdf
- Дика, Н., & Розінкевич, Н. (2023). Формування інформаційно-цифрової та екологічної компетентностей на уроках української мови та літератури. *Перспективи та інновації науки*, 13 (31), 162–172. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-13\(31\)-162-172](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-13(31)-162-172)
- Кабінет Міністрів України. (2020). *Державний стандарт базової середньої освіти* (Постанова № 898). <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osvit>
- Міністерство освіти і науки України. (2016). *Концепція «Нова українська школа»: Концептуальні засади реформування середньої школи*. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya-nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
- Новосьолова, В. (2021а). Використання оптимальних методів навчання української мови у процесі формування навчально-дослідницьких умінь здобувачів освіти. У *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2021 рік* (с. 42–43). Педагогічна думка. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729631/>
- Новосьолова, В. (2021b). Особливості формування навчально-дослідницьких умінь учнів на уроках української мови в умовах Нової української школи. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 8 (346), 1, 181–197. Новосьолова, В. (2023). Метод спостереження як засіб активізації інтересу учнів до дослідження мовних явищ. У *Збірник матеріалів круглого столу «Методи компетентнісного навчання української мови», присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва Олександра Михайловича* (с. 19–21). Педагогічна думка. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737837>
- Савченко, О. (2011) Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти. *Рідна школа*, (8-9), 4–8.
- Савченко, О. (2015) Компетентнісний підхід як ресурс інноваційного розвитку шкільної освіти. У *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*, (33). 161–167. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvidgu_2015_33_36

References

- Bondarenko, N. (2019a). Kompetentnizatsiia shkilnoi osvity: ukrainska versiia. In *Science and society. Proceedings of the 13th International conference (July 19, 2019)*. (s. 124–135). Hamilton, Canada: Accent Graphics Communications & Publishing. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716810/> (in Ukrainian).
- Bondarenko, N. (2019b). Formuvannia kulturnoi kompetentnosti yak kluchovoi na urokakh ukrainskoi movy. *Molod i rynek*, 8 (175), 94–99. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.179415> (in Ukrainian).
- Holub, N. (2023). Kompetentnisno oriantovana metodyka navchannia ukrainskoi movy v zakladakh zahalnoi serednoi osvity (bar'ieri i mekhanizmy vprovadzhenia). In *Movna osobystist v osvitnomu prostori* (pp. 66–78). Natsionalnyi universytet "Ostrozka akademiia". <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725738/1> (in Ukrainian).
- Horoshkina, O. (2020). Pidruchnyk ukrainskoi movy yak instrument formuvannia matematychnoi kompetentnosti uchniv. In *Problemy suchasnoho pidruchnyka* (zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi internet-konferentsii) (pp. 173–175). Pedahohichna dumka. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738898/1/PSP_tezy_2023-1-173-175.pdf (in Ukrainian).
- Dyka, N., & Rozinkevych, N. (2023). Formuvannia informatsiino-tsyfrovoi ta ekolohichnoi kompetentnosti na urokakh ukrainskoi movy ta literatury. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*, 13 (31), 162–172. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/46227/> (in Ukrainian).
- Kabinet Ministriv Ukrainy. (2020). *Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity* (Postanova No. 898). <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavnyi-standart-bazovoi-serednoi-osvit> (in Ukrainian).
- Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2016). *Kontseptsiia «Nova ukrainska shkola»: Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly*. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (in Ukrainian).
- Novosolova, V. (2021a). Vykorystannia optimalnykh metodiv navchannia ukrainskoi movy u protsesi formuvannia navchalno-doslidnytskykh umin zdobuvachiv osvity. In *Anotovani rezultaty naukovodoslidnoi roboty Instytutu pedahohiky za 2021 rik* (pp. 42–43). Pedahohichna dumka. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729631/> (in Ukrainian).
- Novosolova, V. (2021b). Osoblyvosti formuvannia navchalno-doslidnytskykh umin uchniv na urokakh ukrainskoi movy v umovakh Novoi ukrainskoi shkoly. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky*, 8 (346), 1, 181–197. [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-8\(346\)-1-181-197](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-8(346)-1-181-197) (in Ukrainian).
- Novosolova, V. (2023). Metod sposterezhenia yak zasib aktyvizatsii interesu uchniv do doslidzhennia movnykh yavlyshch. U *Zbirnyk materialiv kruhloho stolu «Metody kompetentnisnoho navchannia ukrainskoi movy», prysviachenoho pam'iaty chlena-korespondenta NAPN Ukrainy, doktora pedahohichnykh nauk, profesora Biliaieva Oleksandra Mykhailovycha* (pp. 19–21). Pedahohichna dumka. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737837> (in Ukrainian).
- Savchenko, O. (2011) Ključovi kompetentnosti – innovatsiinyi rezultat shkilnoi osvity. *Ridna shkola*, (8-9), 4–8 (in Ukrainian).
- Savchenko, O. (2015) Kompetentnisnyi pidkhid yak resurs innovatsiinoho rozvytku shkilnoi osvity. In *Naukovyi visnyk Izmailskoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu*, (33), 161–167. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvidgu_2015_33_36 (in Ukrainian).

Valentyna Novosolova, PhD, Senior Researcher of Science of the Department of Learning Ukrainian Language and Literature of the Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Research interests: *pedagogy, theory and methods of teaching, the Ukrainian language, and the theory and practice of school textbook development.*

TEACHING THE UKRAINIAN LANGUAGE IN BASIC SCHOOL: COMPETENCE POTENTIAL AND METHODOLOGICAL POSSIBILITIES

Abstract. The article is devoted to the current problem of highlighting the competence potential of the Ukrainian language course at the subject-based stage of basic secondary education. The feasibility of the investigation is justified and motivated by the need to clarify the issues of the theory and practice of teaching the Ukrainian language in general secondary education institutions on the basis of a competency-based approach, in particular, work on the formation and development of key competencies and cross-cutting skills in students defined by the State Standard of Basic Secondary Education. The relevance of the problem is substantiated; its unresolved aspects are highlighted. Attention is focused on the importance of directing efforts for further systemic renewal of school education with attention to the unprecedented circumstances of teaching Ukrainian students under martial law.

Methodological recommendations are provided for work on the development of key competencies in secondary education at the stage of basic subject learning. Complex competency tasks for effective work in Ukrainian language lessons in grades 7–9 and their didactic possibilities are updated, examples of diversifying such work are given. The role of the teacher-linguist as an organizer of pedagogical interaction, modeling life situations to form an active position, independence, and initiative of students is emphasized. The need to create conditions for the development of search activity, research skills, and interdisciplinary integration of knowledge to prepare students for the challenges of adult life is emphasized. It is noted that Ukrainian language lessons have significant potential for the comprehensive development of students, the formation of all key competencies and cross-cutting skills defined by the State Standard of Basic Secondary Education.

Keywords: *general secondary education; key competencies; Ukrainian language lessons; students in grades 7–9.*